

ברין עשה דתשבותו

מ א ת

הרב גרשון אפפעל

שקדמו עשה לוקין עליו: „הא אתא לאש- מעינן דאפילו למד לאו הניתק לעשה אין לוקין עליו, כדתניא לא תותרו והותר תשרפו בא הכתוב ליתן עשה אחר לא תעשה לומר שאין לוקין עליו, שנתק הכתוב את העשה להיות ענשו של לאו ותקונו לומר לא תעשה כך ואם עשית עשה זאת והפטר, ואשמעינן ר' יוחנן הני מילי בעשה הבא אחר הלאו שאין אתה יכול לקיימו אלא לאחר עבירת הלאו, אבל עשה שקדם את הלאו ואתה יכול לקיימו קודם עבירת הלאו אין זה ניתק הלאו, ואפילו תקיימנו אחר עבירת הלאו לא נפטרת מן המלקות.“ ועי' תוס' שם דקדמו לאו דוקא, אלא היינו דשייך העשה קודם שעבר הלאו.

ובכן פשוט שהעשה דתשבותו בא קודם הלאו דבל יראה ובל ימצא כדי להרחיק אדם מאיסור ולא לתקן הלאו ולפוטרו. ומטעם זה מצווה לבדוק ולהשבית את החמץ קודם זמן איסורו ואם לא עשה כן ומצא חמץ בפסח או עובר על לא יראה ולא ימצא, והיה לוקה כמו על כל לאו דקדמו עשה אלא שלא עשה מעשה ואין לוקין על לאו שאין בו מעשה. אולם אילו בא לו החמץ על ידי מעשה או בודאי היה לוקה כמו שכותב הרמב"ם. ואין זה לאו הניתק לעשה כלל, ובפרט שההשבתה לא מועיל כלום על זה הלאו כי אינו ברשותו עוד לבטלו, וכן כותב הרמב"ם בהל' הו"מ פ"ג הל' ח' שאם לא ביטל קודם שש „אין הביטול עתה מועיל לו כלום לפי שאינו ברשותו“, ולאח"ז ראיתי בשאגת אריה סי' פ"ב שהוא ג"כ נוטה לדעה זו.

הרמב"ם בהל' חמץ ומצה פ"א הל' ג' כותב שאינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אלא א"כ קנה חמץ בפסח או חימצו כדי שיעשה בו מעשה. והטעם הוא שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה, אבל אם עשה מעשה או לוקה על בל יראה ובל ימצא, על זה הקשה המשנה למלך שם אמאי לוקה אפילו אם עשה מעשה, הרי הוא לאו הניתק לעשה דתשבותו, ועל לאו הניתק לעשה אין לוקין בין עשה בו מעשה בין לא עשה בו מעשה, וכן הוא בתוס' פסחים כט, דלא יראה הוי לאו הניתק לעשה, ובתוס' פסחים צה כתבו שכן משמע מסוגית הגמרא שם.

ואף שהמשנה למלך כותב שבעיניו הוי דברי התוספות חידוש גדול, ושלפי הנראה דחה הרמב"ם סוגיא זו מהלכה וסמך על התוספתא דקתני „המשייר חמץ בפסח והמקיים בכלאים אינו לוקה“, ומשמע דהיינו טעמא דהמשייר חמץ לית ביה מעשה דומיא דהמקיים בכלאים, בכל זאת לא פירש דבריו והקושיא עומדת. אמאי לוקה אם עשה מעשה, הלא הוי לאו הניתק לעשה דתשבותו. וידועים היתרוצים השור- נים שנאמרו בענין זה.

לפי דעתי יש לתרץ קושיא זו על הרמב"ם בהקדם ביאור של העשה דתש- ביתו ויחסו אל הלאוין דלא יראה ולא ימצא, ונראה דאין בזה שייכות כלל ללאו הניתק לעשה, אלא הוא בגדר לאו שקדמו עשה שלוקין עליו כמסקנת הגמרא במכות ריש פרק אלו הן הלוקין כדעת רש"י ותוס' שם.

וז"ל רש"י במכות יד, ב, ד"ה כל ל"ת

ונראה לי שזה משמע אף מפשטות הקרא שנאמר „אך ביום הראשון תשביתו“ וקי"ל שכוונת התורה ביום הקודם בכדי להרחיק מן העבירה, כאמור „אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתים — כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל“. משמע שחיוב ההשבתה הוא כדי להרחיק מן האי-סור ובא קודם הלאו. ובכן החיוב לבער החמץ אפילו אם מצאו בפסח או קנה אותו בפסח, שלפי הפוסקים הרי הוא מצות עשה מן התורה אף בפסח, אינו בכדי לתקן הלאו שעבר אלא הוא בשביל העתיד כדי שלא יעבור שוב על הלאו דבל יראה ובי"מ בהשהותו עוד בפסח.

ואפשר שיש לחדש כאן קצת ולאמר דאף שהעשה דתשביתו מקודם הפסח סגי בבי-טול בעלמא שכן היא דעת רש"י וכן כותב הרמב"ם בהל' חו"מ פ"ב ה"ב, אך בתוך הפסח כיון דאינו יכול לבטלו שאינו בר-שותו אז הוי העשה דתשביתו ביעור ממש וחיוב לבערו מן התורה. ועי' בתוס' פסחים ד', ב, ד"ה מדאורייתא, דתשביתו באמת משמע תבערו והיכא דלא מועיל ביטול, כמו בנידון דידן, צריך לבערו. ואפשר דבזה מודים רש"י והרמב"ם ג"כ שקיום העשה הוא בביעור היכא דלא אפשר בבי-טול.

ואולי יש לישב בזה דברי התוס' בפסחים כט: ד"ה רב אשי אמר, שכתבו: „ומכאן מוכיח הר"י שהמשהה חמץ בפסח ודעתו לבערו אינו עובר באותו שהייה... וטעמא משום דלא יראה ניתק לעשה ולכך אינו עובר כשמבערו לבסוף“. והעיר המשנה למלך: „ומה שכתב התוס' ודעתו לבערו לאו למימרא שאם אין דעתו לבערו דלוקה שהרי כל לאו הניתק לעשה אף שאין דעתו לקיים העשה אינו לוקה כל זמן שהוא באפשרות שיקיים העשה, אלא כונתם היא דנהי דאינו לוקה מ"מ איסורא קא עביד

במה שאינו מקיים העשה ועובר על הלאו כיון שאין בדעתו לקיים העשה, וכל שבדע-תו לקיים העשה אפילו איסורא ליכא“. ולפי מה שכתבנו יש לפרש דברי התוס' כאן בענין שנתחמץ איזה דבר בפסח ודעתו לבערו שאינו עובר, והוא מטעם שכיון שבא לו החמץ בהיתר ובאותה שעה שנתחמץ אינו עובר, אז בידו לקיים את הביעור וכן הוא מצווה לעשות בכדי להציל עצמו מכאן ולהבא מאיסור בל יראה ובי"מ. וכל זמן שדעתו לבערו או הוה ממש כמו שמ-בטלו בלבד, ואף שבענין זה אינן הביטול בעלמא מועיל, מכל מקום מועיל הוא לחשבו כאילו התחיל כבר במעשה הביעור. אבל אם אין בדעתו לבערו, הרי באותו הרגע הוא עובר ואין בידו עוד לקיים העשה דתשביתו להצילו מזה הלאו שכבר עבר עליו באותו הרגע. — אמנם מלשון התוס' כאן ובפסחים צה, א, משמע שדעתם שלאו דבל יראה ובי"מ הוא ככל לאו הניתק לעשה.

ובכן עולה מדברינו שאם מצא חמץ בפסח באופן שלא בטלו קודם הפסח חייב לבערו לא לתקן מה שכבר עבר אלא שלא יעבור מכאן ולהבא, מכיון שיש איסור בהשהיית חמץ בפסח בכל רגע ורגע כמו שכתוב בפירושו בתוס' פסחים כח, א, ד"ה וחמץ, שבחמץ שהותיר עובר בכל שעה בכל יראה. ואם מצא חמץ בהיתר באופן שיש לומר שהיה בכלל הביטול קודם הפסח ג"כ חייב לבערו, כדי להרחיקו מאיסור אכילה ממש, וצ"ע אם חיוב זה הוא מדרבנן או מדאורייתא.

ויש להביא ראיה קצת בנוגע למה שבארנו בהבנת עשה דתשביתו מדברי הרמב"ם בהל' חו"מ פ"ג הל' ו' בענין הברכה על ביעור חמץ, שפוסק שבתוך הפסח מברך אבל אחר הפסח אינו מברך. ועי' במגיד משנה ובכסף משנה שם שמק-

שיטות הרמב"ם ותוס' בעשה דתשביתו ומישב קושית המשנה למלך על הרמב"ם כפי דרכו. ובנוגע למה שכותב המ"ל ש- הרמב"ם דחה סוגית הגמרא בפסחים צה, א, עי' המהרש"א שם שמדברי רש"י ותוס' מוכח שלא גרסינן כדאיחא בגמרות שלנו דדמי ליה דהוה לאו שניתק לעשה, ודעת המהרש"א למחוק כל הגירסא שהיא אינה אלא פירוש התוספות נכתב בתוך הגמרא. מסקנת הדבר, לפי מה שבארנו בענין עשה דתשביתו, היא שלדעת הרמב"ם אין הלאו של בל יראה ובי"מ בגדר לאו הניתק לעשה אלא הוא לאו שקדמו עשה, ולכן אם עבר עליו בדרך מעשה לוקה *.

שין מ"ש דכיון דתרווייהו זמן איסורא. המ"מ נותן טעם לחלק בין אחר הפסח לתוך הפסח ולא נהירא להכ"מ, ולכן מתרץ הכ"מ דקי"ל דחמץ שעבר עליו הפסח מותר בהנאה אלא אסור משום קנס וכיון שאם אינו עובר עליו בהשהיתו אפילו מדרבנן לאחר הפסח איך יברך על ביעורו, אבל בתוך הפסח שכל שעה שמושהה אותו עובר עליו שייך לברך. אבל אם נאמר שמצות השבתה היא כדי לתקן את הלאו ולפטרו ממלקות דהוי לאו הניתק לעשה, שייך להקשות מה לי בתוך הרגל מה לי אחר הרגל, אלא ודאי שהשבתה שייכת רק על להבא כל זמן שיש להרחיקו מאיסור, ומכיון שלאחר הפסח אין איסור לאו ואף לא איסור דרבנן אלא קנס בעלמא הרי אין כאן מצוה דתשביתו ואין לברך.

ועי' במנחת חינוך מצוה ט' שמחלק בין

* ועיין בשער המלך ובטעם המלך הי' חמץ ומצה פ"א, ה"ג דמאריכין בה"ל ומראים פנים שונים בסברה זו.

ח. ד. ש.

הרב אברהם, י"ט אלול